

АНАЛІТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

Тетяна Малярєнко

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри загального та адміністративного менеджменту
Донецького державного університету управління

В статті аналізуються можливості використання аналітичних підходів до стратегічного управління економічною безпекою держави. Мета дослідження – розробка моделі розвитку конфліктів із урахуванням факторів довгострокового і середньострокового впливу і обґрунтування можливостей застосування різних аналітичних методів стратегічного управління конфліктами на різних стадіях розвитку конфліктів

В статтє анализируются возможности использования рациональных аналитических подходов к стратегическому управлению экономической безопасностью государства. Цель исследования – разработка модели развития конфликтов с учетом долгосрочных и краткосрочных факторов.

Модель развития конфликтов, представленная в статтє, наилучшим образом отвечает тенденциям протекания конфликтов низкой интенсивности, например, на Балканах и в пост-советских странах. Положения статтє развивают разнообразные научные подходы к исследованию взаимосвязей между экономикой, государственной политикой и возникновением конфликтов. Как доказывається, существует взаимосвязь между экономической моделью и эскалацией конфликта.

Во многих ситуациях, где социо-экономические неравенства сочетаются с религиозными, этническими и внешними факторами дезинтеграции, слабость государственных институтов и персональные мотивы злѣтї являются главными движущими силами распада государства и эскалации конфликтов.

ANALYTICAL APPROACHES TO STRATEGIC MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY

Tetyana Malyarenko

In this article I have analyzed the possibility to apply rational analytical approaches to strategic management of the economic security of the state. The goal of my research is to design the model of conflict violation, taking into account the long-term and short-term factors.

The model of conflict violation, which has been discussed in this article, corresponds to the long-run trends of low intensity conflicts, e.g. on the Balkans and post-soviet area. This study will draw on diverse approaches to research the interlinkages between economies, public policy and violent conflicts. As it was argued, there is interdependence between the economic model and conflict violation.

In many cases where socio-economic inequality coincides with religious, ethnic or linguistic lines of division, threats to security of the state and its

territorial integrity frequently arise. In each case-study, has been considered, deepening socio-economic inequality, external factors of disintegration, weakness of the state institutions and personal motives of elites are main driving forces of the state fragility and conflict violation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Основний вододіл протиріч між теоріями, які пояснюють причини виникнення та процеси ескалації конфліктів, пролягає між тими з них, які відносяться до конфлікту як до відхилення від раціональної, нормальної поведінки і розроблюють заходи запобігання конфліктам, і тими, які розглядають конфлікт як «продовження політики іншими засобами», учасники якого намагаються виграти і вивчають їх конкурентну поведінку.

Незважаючи на те, що ряд дослідників заперечує раціональну сутність конфліктів, а, отже, і можливості їхнього наукового вивчення, посилячись, перш за все, на соціально-дисфункціональний, патологічний, ірраціональний характер етнічних конфліктів і суїцидальний тероризм, лише використання аналітичних підходів дозволяє розроблювати стратегії поведінки у конфліктах і стратегії безпеки держави. В Україні аналітичні методи прогнозування тенденцій соціо-економічного розвитку і моделювання поведінки гравців у конфліктній ситуації повинні бути невід'ємною частиною стратегічного управління економічною безпекою держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичні підходи до дослідження причин війн, внутрішніх конфліктів і моделювання конфліктної поведінки розроблювались класиками теорії війни Карлом фон Клаузевіцем, Томасом Шелінгом, Мартином ван Кревельдом та ін. Наприклад, Клаузевіц у книзі «Про війну» відзначав, що ситуація прийняття рішень у війні обмежується з одного боку, раціональними цілями, а з іншого, величезною невизначеністю ситуації [1].

Мартин ван Кревельд розглядає напрямки трансформації війни – перш за все, вимирання «класичних» війн та поширення «м'яво-плинних» конфліктів (low intensity conflicts), суб'єктами яких є не тільки держави, а й різні групи, об'єднані за релігійними, етнічними або професійними ознаками [2].

Нобелівський лауреат з економіки Томас Кромбі Шелінг у своїй книзі «Стратегія конфлікту» довів, що так звані «чисті» конфлікти, в яких інтереси сторін є протилежними, існують лише у війні, спрямованій на взаємне знищення, що у сучасних умовах буває достатньо рідко. Внаслідок цього є необхідність стратегічного управління розвитком конфлікту, мінімізуючи свої втрати і максимізуючи виграші. У відповідності до теорії конфлікту, розробленої Шелінгом, урегулювання конфлікту є можливим, якщо сторони мають декілька інтересів, причому один інтерес є головним для однієї сторони і другогорядним для іншої. У подібній ситуації можливий обмін поступками, коли кожний отримує більше, ніж втрачає [3].

Використання сучасних аналітичних підходів до побудови стратегії національної безпеки США і прогнозування конфліктів до 2025 року дозволило виділити ситуації *стану війни* (глобальної і локальної), *кризової ситуації* і *миру*. Можливі супротивники США розподіляються на наступні категорії: держави і військові блоки, які здатні повністю або частково реалізувати сучасний науково-технічний потенціал, держави, які володіють ядерною зброєю,

недержавні утворення, які мають політичні цілі і володіють можливостями їхнього досягнення [4].

У сучасний період у світовій практиці вирішення конфліктних ситуацій за допомогою механізмів ООН і НАТО використовується класифікація війн і конфліктів, схематично представлена на рис. 1.

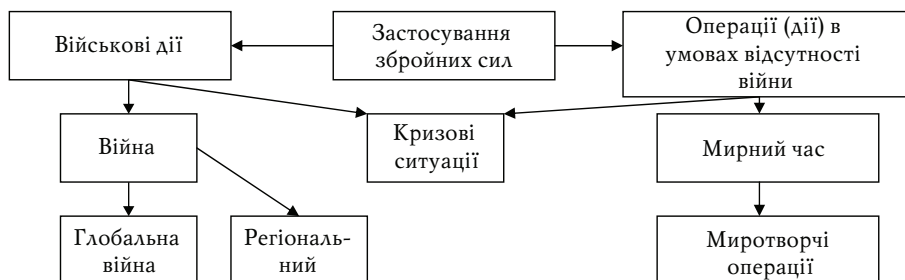

Рисунок 1. Класифікація війн і конфліктів

Але ряд дослідників, особливо Мартин Ван Кревельд, зазначають, що методи миротворчої діяльності, які використовуються, не здатні забезпечити ефективне запобігання та вирішення конфліктів, перш за все, внаслідок зміни причин, характеру і методів війни.

Тому що нова концепція війни та безпеки включає заходи щодо зміни політичного режиму країни-супротивника, застосування економічних методів впливу, інформаційні кампанії, нова система стратегічного управління економічною безпекою України вимагає принципово нових підходів.

З позицій соціо-економічної безпеки конфлікт є сукупністю раціональних, цілеспрямованих дій, які є спричиненими неузгодженістю економічних інтересів сторін. Неузгодженість економічних інтересів, як правило, супроводжується соціальною дискримінацією однієї із сторін.

Класична теорія реалізму, теорія неоліберального інституціоналізму, теорія раціонального вибору мають своєю основою раціональний характер мотивів учасників конфліктів і цілеспрямованість їх поведінки.

Наукові підходи до стратегічного управління економічною безпекою базуються на синтезі описативного ситуаційного аналізу, статистики, кількісних моделей і теорії ігор, причому у зв'язку із зростанням різноманітності проявів конфліктів і війн популярність міждисциплінарних дослідницьких стратегій зростає.

Проблеми синтезу міждисциплінарних концепцій у сфері соціальної та економічної безпеки, як і використання окремих методів аналізу, висвітлювались в публікаціях Е. Беннета [5, 19-52], Б. Браумоллера і А. Сарторі [6, 129-145], Н. Самбаніса [7] та ін.

Аналізуючи можливості та переваги статистики на прикладах емпіричних досліджень громадянських війн та локальних конфліктів (140 конфліктів, починаючи з 1945 р.), Біар Браумоллер відзначає, що статистичний метод дозволяє дослідникам аналізувати та співвідносити дані, узагальнювати випадки, на основі чого є можливість побудувати «логічні та стрункі» теорії конфліктів [5, 139-142].

Аналіз публікацій, присвячених розробкам комплексної дослідницької

методології у сфері соціо-економічної безпеки, дозволяє зробити висновки, що **ситуаційний порівняльний аналіз** може використовуватись для пояснення та доповнення формальних моделей, обґрунтування каузальних механізмів, пояснення невідповідностей моделей. Ситуаційний аналіз пропонує теоретичні ідеї та контекст, які присвячені вдосконаленню формальних кількісних моделей.

Сучасні наукові підходи до дослідження конфліктів і безпеки неодмінно включають інструменти, методи прикладної економіки та економічного аналізу: **економетричні та статистичні методи** для дослідження взаємозв'язків між динамікою макроекономічних показників та вірогідністю виникнення конфліктів; **теорію ігор** для дослідження процесів розвитку конфліктів і моделювання поведінки учасників конфлікту. Традиційний для дослідження міжнародних відносин та безпеки метод ситуаційного аналізу використовується у тандемі з статистичними методами для тестування логіки економічних моделей конфліктів.

Теорія ігор використовується для моделювання стратегічної поведінки взаємозалежних взаємодіючих акторів – сторін конфлікту.

Переваги використання теорії ігор у дослідженні проблематики безпеки базуються на стратегічному інтерактивному характері цього метода, його фокусуванні на моделюванні взаємодії між двома або більшою кількістю учасників конфлікту, які мають досвід прийняття рішень у конфліктних ситуаціях, діють раціонально і стратегічно. Використання теорії ігор як елемента аналітичної методології дослідження безпеки є перспективним у двох ключових сферах: обґрунтуванні економічних та соціальних передумов розвитку конфліктів та аналізі процесів протікання конфліктів.

Аналіз наукової літератури з питань стратегічного управління національною та міжнародною безпекою дозволяє зробити висновок про те, що ця сфера є однією з пріоритетних у державному управлінні, але в умовах трансформації війни, недостатньої вивченості характеру та методів сучасних конфліктів, розробка механізмів прийняття рішень, механізмів стратегічного управління безпекою, хоча і є необхідною, ігнорується дослідниками.

Цілі статті – розробка логічної моделі розвитку конфліктів із урахуванням факторів довгострокового і середньострокового впливу і обґрунтування можливостей застосування різних аналітичних методів стратегічного управління конфліктами на різних стадіях розвитку конфліктів.

Викладення основного матеріалу дослідження

Емпіричне дослідження причин і процесів розвитку конфліктів на пострадянському просторі (Трансїстрія, Абхазія) і у Західно-Балканському регіоні дозволило розробити модель розвитку конфліктів, як це представлено на рис. 2. Аналіз доводить, що конфлікти, які мають місце у цих країнах, починаючи з 1991 року, відносяться до конфліктів низької інтенсивності; вони є складовою частиною політичних процесів у цих країнах; представляють собою сукупність певних фаз, які тісно пов'язані з геополітичним контекстом; і на кожній фазі розвитку характеризуються використанням необхідного спектру засобів для досягнення цілей. На відміну від класичних війн, які чітко відрізняють стан війни і стан миру, конфлікти низької інтенсивності характеризуються раптовими локальними сплесками насилля на тлі перманентної соціо-економічної і політичної кризи.

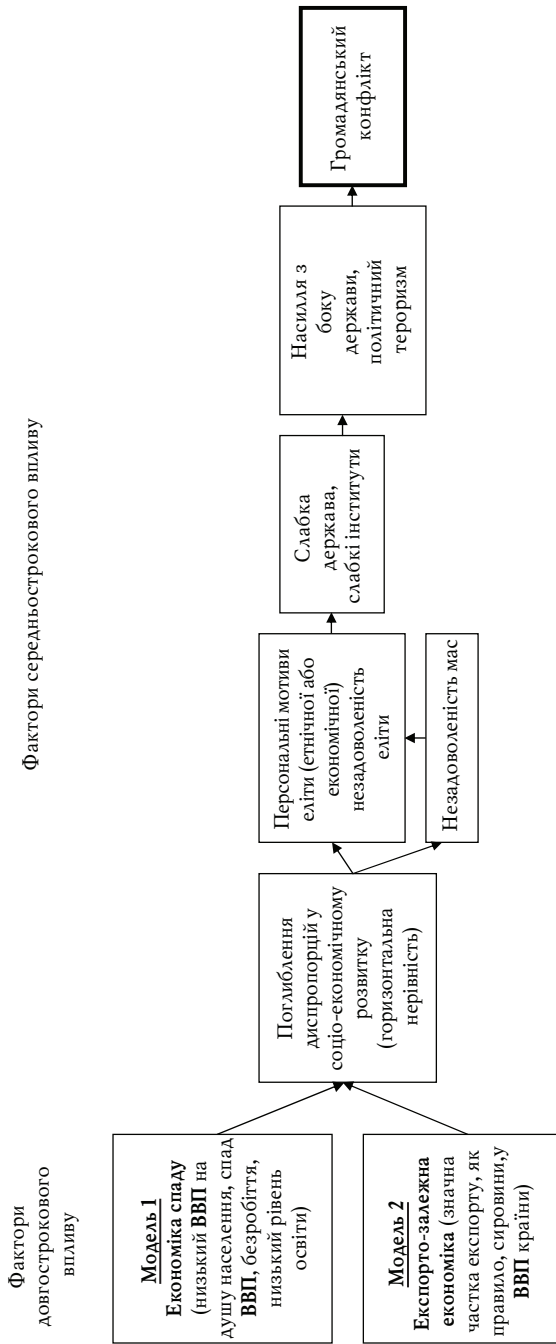

Рисунок 2. Модель розвитку конфліктів

Дослідження і аналіз статистичних даних Світового Банку, ООН та ЮНЕСКО, які характеризують динаміку внутрішніх збройних конфліктів і війн у світі, починаючи з 1945 року, динаміку макроекономічних і соціальних показників (ВВП на душу населення, безробіття, забезпеченість населення медичними, освітніми та іншими соціальними послугами), демографічних показників довело

наявність залежності між значеннями соціо-економічних показників і вірогідністю виникнення нових внутрішніх конфліктів, як це представлено на рис. 3.

Як це демонструє рис. 3, існує зворотна залежність між показниками добробуту громадян країни, рівнем їх доходів, соціальної захищеності, освіти та вірогідністю виникнення нових конфліктів всередині держави. Аналіз довів, що вірогідність виникнення конфліктів різко підвищується, якщо ВВП на душу населення зменшується. Якщо показник ВВП на душу населення менше ніж 250 USD, вірогідність виникнення соціальних конфліктів у наступні 5 років більш ніж 15 %; вірогідність зменшується наполовину, якщо ВВП на душу населення складає 600 USD та більше; вірогідність складає менш 4 %, якщо ВВП більш 1250 USD. Вірогідність виникнення конфліктів в країнах з ВВП, більш ніж 5000 USD, є меншою 1 %. Найбільш очевидне пояснення цієї залежності – в економічно розвинутих країнах є більші можливості державного забезпечення соціального захисту населення, що робить участь громадян у конфлікті менш привабливою.

Довгостроковими факторами, які впливають на формування ситуації конфлікту, є особливі моделі економіки, які утворюють «сприятливе середовище» для виникнення конфліктної ситуації. Фахівці Світового Банку виділяють два типи таких економічних моделей: модель тривалого економічного спаду і ресурсно-залежна експорто-орієнтована модель.

Обидві ці моделі, з одного боку, є передумовами для виникнення конфліктів, а з іншого, не сприяють утворенню інституціональної структури для ефективного розв'язання конфліктної ситуації.

Основною роллю зазначених моделей у процесі формування ситуації конфлікту є стимулювання створення соціально-дискримінованих груп, які у

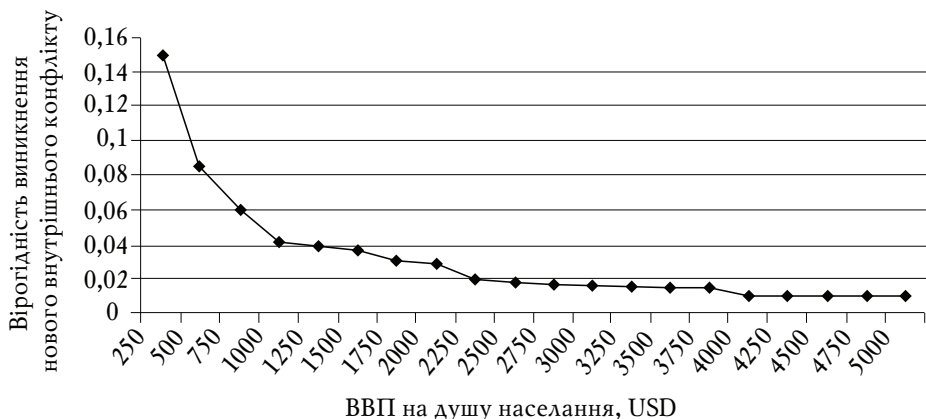

Рисунок 3. Залежність вірогідності виникнення нового внутрішнього конфлікту від ВВП на душу населення

відповідності до різних теорій війни, можуть організовуватись у протестні групи за етнічною, релігійною, культурною, мовною, класовою, професійною або територіальною ознакою.

Вплив соціо-економічної нерівності на розвиток конфліктів та громадянських війн продовжує залишатись однією з найбільш актуальних наукових тем. Наукові пояснення впливу нерівності на виникнення конфліктів базуються на одній із класичних теорій: неомарксизмі або неовеберіанстві. Марксистський аналіз нерівності захищає класову сутність конфліктів. Неовеберіанство включає також аналіз розбіжностей, прямо не пов'язаних з власністю. Цей підхід визнає багатовимірність форм нерівності.

Для дослідження залежності між горизонтальною нерівністю та вірогідністю виникнення внутрішніх конфліктів було обрано дві групи країн. Перша група – країни LICUS, економічні, соціальні показники яких та динаміка локальних конфліктів аналізувались за допомогою статистичних методів. Інша група – країни Західно-Балканського регіону, протікання конфліктів в яких аналізувалось статистичними, експертними методами і методами теорії ігор.

В таблиці 1 представлено динаміку конфліктів у країнах з неефективною соціо-економічною політикою.

Аналіз процесів протікання конфліктів в країнах Південно-Східної Європи методом ситуаційного аналізу з використанням теорії ігор для моделювання поведінки еліти, дозволив визначити **середньострокові фактори**, які послідовно формують ситуацію конфлікту:

1. горизонтальна нерівність як системна соціо-економічна нерівність між культурно-різними групами країни, у першу чергу, етнічними, релігійними, лінгвістичними;
2. наявність організації та еліти, яка здатна управляти мобілізованою групою, ресурсів для фінансування конфлікту.

У сучасному суспільстві призначенням еліти є пошук шляхів вирішення ключових загальнозначущих проблем, консолідація суспільства і лідерство в реформуванні. Але якщо суспільство є поділеним або за етнічною або за економічною ознакою, еліти виступають каталізатором конфлікту, тому що фактично приймають рішення про початок конфлікту або про ухилення від нього.

Нижче за допомогою теорії ігор аналізується поведінка еліти і доводиться, що навіть у поляризованому суспільстві еліта притримується примирливого стилю поведінки і вимушена включатись у конфлікт лише в умовах відсутності інших альтернатив та під загрозою значних втрат.

Таблиця 1.

Країни з неефективною соціо-економічною політикою та внутрішніми конфліктами (за даними Світового Банку)

Країни	Країни з конфліктами 1999-2006	Країни без конфліктів 1999-2006	% країн з конфліктами
Країни, які розвиваються (всі)	9	37	20 %
Країни LICUS з індексом CPIA < 2,5	7	4	64 %
Країни LICUS з індексом 2,5 < CPIA < 3,0	11	12	48 %
Усього	27	55	33 %

**Таблиця 2 Виграші учасників конфлікту
і варіанти стратегічної поведінки**

	компроміс	незламність
компроміс	К1, К2 (взаємний компроміс–винагорода)	П1, С2
незламність	С1, П2	Н1, Н2 (взаємна незламність–війна, пенальті)

К – компроміс, Н – незламність, С – спокуса,
П – простацтво, нерозумна поведінка.

У випадку виникнення розбіжності у стратегічних інтересах кожен сегмент суспільства та еліта, яка представляє його інтереси, повинні обрати між двома стратегіями: (1) стратегія компромісу із супротивниками; (2) стратегія незламності у відстоюванні стратегічних інтересів. До того ж, необхідно мати на увазі, що участь у конфлікті відволікає ресурси від інших видів діяльності, у першу чергу, від виробничої активності.

В таблиці 2 представлено можливі виграші для учасників конфлікту в залежності від обраної стратегії.

Для кожного гравця об'єктивно найбільш виграшною ситуацією є притримуватися стратегії незламності у той час, як інша сторона конфлікту йде на компроміс (С,П). Якщо обидві сторони обирають незламність – конфлікт продовжується, а ситуація опиняється у глухому куті. Якщо обидві сторони обирають компроміс – гра розвивається за правилами «дилеми в'язня». Два фактора впливають на вибір стратегії – загроза бути атакованим та альтернативна економічна вартість конфлікту.

Аналізуючи поведінку еліти і мас в конфлікті, можна зазначити, що для всіх найбільш виграшним варіантом поведінки є С, наступним – К, але щодо третього варіанту є розбіжності. Для мас і для еліти альтернативна економічна вартість конфлікту, або критичний коефіцієнт участі у конфлікті є різними. Маси з більшою вірогідністю оберуть Н, еліти – П. Найбільш вірогідним сценарієм поведінки еліти є поступки у разі неможливості реалізації виграшу С і К, тобто $C > K > P > H$.

Наявність інформації про економічну вартість конфлікту для іншої сторони та роль, яку та збирається грати протягом конфлікту, є важливими факторами, які впливають на моделювання сценаріїв розвитку конфлікту. Невизначеність щодо факторів, представлених вище, може змінити характер і результати гри. Так, наприклад, можна припустити, що кожен буде намагатися покращити своє становище і є байдужим до виграшу інших. Але на практиці часто мають місце випадки, коли один з гравців може пристати на деяке погіршення власної ситуації з метою значного погіршення становища іншого гравця. Тому необхідно розглядати, як буде змінюватись стратегія в залежності від типології гравців і сукупності їх цілей участі в конфлікті. Еліта має більше можливостей організації економічної активності в період стабільності і в умовах глобалізації може здійснити інвестиції у більш стабільні регіони.

Інституційна слабкість держави, неспроможність запровадити ефективні механізми розв'язання конфліктної ситуації є фінальним акордом процесу

розвитку конфлікту. Наукова література містить декілька експертних оцінок рівня неспроможності української держави, які періодично здійснюють різні міжнародні організації, такі як Світовий Банк або Інститут Карнегі. Найбільш відомою є оцінка Індексу неспроможності держави (The Failed States Index), яка щорічно здійснюється Фондом Миру та Інститутом Карнегі. Оцінка FSI для України у 2005 та 2006 роках представлена у таблиці 3.

У відповідності з оцінками експертів, FSI України покращився з **88,8** балів (ранг України був 39 у 2005 році) до **72,9** (ранг України був 86 у 2006 році) за найбільш критичними для України складовими індексу неспроможності.

Соціальні індикатори:

- Масовий рух біженців (індикатор змінився на 32 %);
- Демографічний тиск (20 %);
- Відтік населення (13 %) Економічні індикатори:
- Нерівномірний економічний розвиток територій або етнічних груп (20 %);
- Різде економічне падіння (28 %)

Політичні/Військові індикатори:

- Права людини (26 %);
- Криміналізація або делегітимізація держави (19 %);
- Фрагментація еліти (16 %>).

У 2006 році FSI України погіршився за індикатором «Сектор безпеки» на 10 %. Взагалі, за оцінками міжнародних експертів, Україна є в групі країн з високою вірогідністю внутрішніх конфліктів та дезінтеграції.

Наступні висновки можуть бути зроблені на основі дослідження:

1. Аналітична модель розвитку конфліктів – основа класичної теорії війни за Клаузевіцем, не в змозі пояснити причини виникнення і процеси розвитку сучасних конфліктів, перш за все, внаслідок трансформації війни. Модель розвитку конфліктів, запропонована у статті, найкращим чином відповідає тенденціям протікання конфліктів низької інтенсивності, як це доводять дослідження конфліктів у Західних Балканах і пострадянських країнах.

Таблиця 3
Оцінка індексу неспроможності української держави у 2005-2006 рр.

Рік	Загальна оцінка	Індикатори											
		Соціальні				Економічні		Політичні/Військові					
		Демографічний тиск	Біженці	Недоволення груп населення	Відтік населення	Нерівномірний розвиток	Економіка	Легітимість держави	Державна служба	Права людини	Сектор безпеки	Фрагментація еліти	Зовнішній вплив
2005	88.8	9.0	7.0	6.9	8.8	9.0	7.3	8.9	5.5	8.5	2.0	9.1	6.8
2006	72.9	7.0	3.8	7.2	7.5	7.0	4.5	7.0	5.5	5.9	3.0	7.5	7.0
Зміна оцінки у балах	15.9	-2	-3.2	+0.3	-1.3	-2	-2.8	-1.9	0	-2.6	+1	-1,6	+0.2
Зміна оцінки у %	13 %	-20 %	-32 %	+3 %	-13 %	-20 %	-28 %	-19 %	0 %	-26 %	+10 %	-16 %	+2 %

2. За допомогою статистичних методів доведена залежність між економічною моделлю і виникненням конфліктів. Ризик виникнення конфлікту підвищується, якщо очікування щодо майбутнього економічного розвитку стають більш песимістичними.
3. Поглиблення *горизонтальної* соціо-економічної нерівності сприяє утворенню дискримінованих груп, виключених з політичного життя, невдоволення яких є мотивом для участі в конфлікті. Важливим слідством цієї закономірності є висновок про те, що лише економічного зростання недостатньо для того, щоб запобігти ескалації конфлікту. Результати економічного розвитку повинні бути розподілені між усіма верствами суспільства для того, щоб мінімізувати протестний настрій найбідніших груп.
4. У розроблених моделях і проаналізованих випадках роль поглиблення міжрегіональних диспропорцій, зовнішніх стимулів для дезінтеграції країни, слабкості державних інститутів і персональних мотивів еліти є основними факторами, які сприяють ескалації конфліктів, переходу з латентної фази до відкритої.

Аналізуючи українську державу за факторами, які можуть призвести до дезінтеграції та розпаду, необхідно зазначити, що центральним фактором нездатності, *ламкості* держави є слабкі неефективні державні інститути. Але інші фактори ідентифікуються також.

Загалом, економічна політика зростання, підвищення ВВП на душу населення та зайнятості дозволить знизити ризик конфліктів в країні, але необхідно також реалізовувати державну політику, спрямовану на зменшення диспропорцій у регіональному розвитку та зменшення соціальної нерівності.

Ефективність державного управління економікою, демократичні вибори, захист прав людини і верховенство права є умовами підтримки стабільних ситуацій безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карл фон Клаузевиц. О войне. М.: Госвоениздат, 1934
2. Мартин ван Кревельд. Трансформация войны. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. 344с.
3. Шеллинг Томас. Стратегия конфликта. Пер. с англ. Т. Даниловой под ред. Ю. Кузнецова, К. Солина. – М: ИРИСЗН, 2007. 366 с.
4. Новая структура командования в рамках преобразования НАТО//Брифинги НАТО. -2005. 12 с.
5. Andrew Bennett. Case-Study Methods: Design, Use and Comparative Advantages. Cambridge, Mass.: The MIT Press, April 2005
6. Bear F. Braumoeller and Anne E. Sartori. Empirical-Quantitative Approaches to the Study of International Relations in *the Analysis of International Relations* (Detlef Sprinz and Yael Wolinsky, Eds.) Cambridge Univ. Press, 2004
7. Nicholas Sambanis. Using Case Studies to Expand Economic Models of Civil War in *Perspectives on Politics*. Cambridge University Press and American Political Science Association, Volume 4, 2004